

(1978). *Patterns of attachment: a psychological study of the strange situation*. Lawrence Erlbaum Associates. 7. Bowlby, J. (1958). The nature of the child's tie to his mother. *International Journal of Psycho-Analysis*, 39(5), 350–373. 8. Harlow, H. (1958). *The nature of love*. *American Psychologist*, 13, 673-685. 9. Gunnar, M., & Quevedo, K. (2007). *The neurobiology of stress and development*. *Annual Review of Psychology*, 58, 145-173. 10. Langmeier, J., & Matějček, Z. (2024). *Psychická deprivace v dětství* (5. vyd., 400 s.). Praha: Karolinum. 11. Spitz, R. (1945). Hospitalism: An inquiry into the genesis of psychiatric conditions in early childhood. *Psychoanalytic Study of the Child*, 1, 53-74. 12. Rutter, M., & the English and Romanian Adoptees (ERA) Study Team. (1998). Developmental catch-up, and deficit, following adoption after severe global early privation. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 39(4), 465-476. 13. Zeanah, C., Gunnar, M., McCall, R., Kreppner, J., & Fox, N. (2011). Sensitive periods. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 76(4), 147-162.

References:

1. Lindina, Ye. Yu., & Revutska, O. V. (Comps.). (2021). *Tekhnologii logopedychnoho obstezhennia: Navchalno-metodychnyi posibnyk* (2nd ed., rev. and enl.). Kyiv: Osvita Ukraina. 218 pp. [in Ukrainian]. 2. Lysenko, O., & Kaminska, O. (2018). Osoblyvosti orhanizatsii logopedychnoi roboty z ditmy doshkilnoho viku [Specifics of speech therapy organization for preschool children]. *Osvitnii prostir Ukrainy*, 13, 167–172. [in Ukrainian]. 3. Navolokova, O. O., & Boryak, O. V. (2025). Psykholoho-logopedychna reabilitatsiia ditei iz tiazhkymy porushenniamy movlennia u pryfrontovykh zonakh [Psychological and speech rehabilitation of children with severe speech disorders in frontline zones]. *Inclusion and Diversity*, 5, 42–47. [in Ukrainian]. 4. Slozanska, H., & Horishna, N. (2021). Funktsionuvannia zakladiv instytutitsiinoho dohliadu ta ikh nehatyvnyi vplyv na vykhovantsiv [Functioning of institutional care facilities and their negative impact on pupils]. *Social Work and Education*, 8(1), 19–41. <https://doi.org/10.25128/2520-6230.21.1.2> [in Ukrainian]. 5. Starynska, O. V. (2025). *Psykhologichni osnovy rozvytku sotsialnoho intelektu zdobuvachiv vyshchoi osvity* [Doctoral dissertation, Rivne State Humanitarian University]. Rivne: RDHU. 449 pp. [in Ukrainian]. 6. Ainsworth, M. D. S. (1978). *Patterns of attachment: a psychological study of the strange situation*. Lawrence Erlbaum Associates. 7. Bowlby, J. (1958). The nature of the child's tie to his mother. *International Journal of Psycho-Analysis*, 39(5), 350–373. 8. Harlow, H. (1958). *The nature of love*. *American Psychologist*, 13, 673-685. 9. Gunnar, M., & Quevedo, K. (2007). *The neurobiology of stress and development*. *Annual Review of Psychology*, 58, 145-173. 10. Langmeier, J., & Matějček, Z. (2024). *Psychická deprivace v dětství* (5. vyd., 400 s.). Praha: Karolinum. 11. Spitz, R. (1945). Hospitalism: An inquiry into the genesis of psychiatric conditions in early childhood. *Psychoanalytic Study of the Child*, 1, 53-74. 12. Rutter, M., & the English and Romanian Adoptees (ERA) Study Team. (1998). Developmental catch-up, and deficit, following adoption after severe global early privation. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 39(4), 465-476. 13. Zeanah, C., Gunnar, M., McCall, R., Kreppner, J., & Fox, N. (2011). Sensitive periods. *Monographs of the Society for Research in Child Development*, 76(4), 147-162.

STARYNSKA O., REVUTSKA O. *SPEECH DEVELOPMENT OF CHILDREN WITH MENTAL DEPRIVATION: PSYCHOLOGICAL FACTORS, DISORDERS AND WAYS OF CORRECTION.*

The article examines the problem of speech development in preschool children who have experienced psychological deprivation. The history of studying the phenomenon of deprivation and its impact on the child's socio-emotional and mental development is analyzed. Particular attention is paid to the pathogenesis of speech disorders arising from limited emotional contact, a lack of social stimulation, and insufficient positive communication experience. The experimental study identified characteristic features of the speech function in children with deprivation experience and revealed correlations between the level of mental development, the emotional sphere, and speech activity. The main directions of psychocorrective work are outlined, aimed at restoring communicative initiative, developing emotional and speech expressiveness, and reducing anxiety manifestations in children. The research results expand the understanding of psychological mechanisms of speech formation under conditions of psychological deprivation and can be used in the practice of child psychologists, speech therapists, and preschool educators.

Key words: psychological deprivation, speech development, preschool age, psychological factors, pathogenesis of speech disorders, psychocorrection.

DOI: <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series19.2025.49.20>

УДК: 376.36:81'23

Н.В.Савінова

sonata16@i.ua

<https://orcid.org/0000-0003-2617-8221>

А.Ю.Нездатна

ЗАВДАННЯ З ФОРМУВАННЯ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ТЯЖКИМИ МОВЛЕННЄВИМИ ПОРУШЕННЯМИ В ЧИННИХ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНИХ ПРОГРАМАХ УКРАЇНИ

Мета статті розглянути чинні корекційно-розвивальні програми на предмет представленості формування діалогічної компетентності у дітей з особливими освітніми потребами.

Детальний аналіз чинних корекційно-розвивальних програм та програм виховання, навчання та розвитку дітей старшого дошкільного віку щодо наявності завдань із розвитку діалогічної компетентності дозволяє констатувати, що в них детально представлені завдання з розвитку фонетичної, лексичної, граматичної, діалогічного мовлення, монологічного мовлення, зв'язного мовлення, відображаючи своєрідність контингенту дітей, із нормальним рівнем мовленнєвого розвитку – за віковим принципом, із загальним недорозвитком мовлення – за рівнем мовленнєвого розвитку. При цьому кожна програма представляє узагальнені показники обсягу знань, умінь і навичок, якими повинна оволодіти дитина старшого дошкільного віку, та загальні завдання незалежно від індивідуально-типологічних особливостей дітей, рівня сформованості мовленнєвих знань, умінь і навичок тощо.

Методичних рекомендацій до корекційно-навчальних програм щодо роботи з формування діалогічної компетентності у дітей із різними мовленнєвими вадами немає.

У програмно-методичних комплексах, які визначають основні завдання з розвитку мовлення дітей у загальноосвітніх дошкільних навчальних закладах, незважаючи на досить детальний зміст роботи з розвитку мовленнєвої компетенції, досить поверхово, мимохідь акцентується увага вихователів на роботу над коригуванням діалогічної компетентності у дітей з тяжкими порушеннями мовлення, до того ж методичні рекомендації відсутні.

Ключові слова: інклюзія, спеціальна освіта, мовленнєві компетентності, діалог.

У законі України "Про дошкільну освіту" (2025) зазначається, що гарантується право на здобуття дошкільної освіти та створюються можливості для його реалізації з урахуванням індивідуальних особливостей, особливих освітніх та інших потреб і можливостей кожної дитини (стаття 8, пункт 1). Також цим законом визначено, що діти з особливими освітніми потребами, в тому числі зумовленими фізичними, психічними, інтелектуальними та/або сенсорними порушеннями, розладами поведінки, мають право на здобуття дошкільної освіти відповідно до індивідуальної програми розвитку та з урахуванням їхніх індивідуальних потреб і можливостей (стаття 8, пункт 5); держава сприяє розвиткові різних форм соціальної адаптації дітей із психофізичними вадами, хворих, гарантує створення їм умов і забезпечення рівних можливостей здобуття дошкільної освіти, реабілітації та покращення здоров'я.

Державний стандарт спеціальної освіти дітей із особливими потребами, концепція стандарту спеціальної освіти дітей дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку визначають принципи проектування змісту навчання, мінімальний обсяг знань, умінь і навичок для дітей із вадами психофізичного розвитку, зокрема порушеннями мовлення.

Концепція стандарту спеціальної освіти дітей дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку [1], розроблена Є.Соботович, визначає зміст корекційного навчання, зокрема для дітей із загальним недорозвитком мовлення, містить характеристику дефекту, різні варіанти та орієнтовні напрями корекційного навчання. Аналізуючи Концепцію стандарту спеціальної освіти дітей дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку, слід зазначити, що в ній визначені основні завдання, які передбачають корекцію провідного розладу, розвиток усіх сторін мовлення та підготовку дітей до навчання у школі. Ці завдання розроблені для спеціальних дошкільних навчальних закладів і логопедичних груп для дітей із мовленнєвими порушеннями при масових дошкільних навчальних закладах.

У зазначеному документі підкреслюється, що корекційне навчання має передбачити нормалізацію порушених контактів дитини з оточуючим середовищем та її соціальну інтеграцію. Цей розділ навчання має спрямовуватися на усунення психогенних порушень у дітей із вадами мовлення. Процес навчання поділяється на два етапи: підготовчий та основний. [1]

Виклад основного матеріалу.

Завдання з формування діалогічної компетентності представлені в українських корекційно-розвиткових програмах, програмно-методичних комплексах, серед яких: програмно-методичний

комплекс «Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення» (Л. І. Трофименко, 2013), програма «Корекційно-розвиткова робота з дітьми із загальним та фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення» (І. В. Кравцова, Л. Л. Стахова, 2020), програма з корекційно-розвиткової роботи «Розвиток мовлення» для підготовчих, 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з інтелектуальними порушеннями» (О. С. Хайдарова; укл. Г. О. Блеч, 2018), програма з корекційно-розвиткової роботи «Корекція розвитку» для підготовчих, 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з тяжкими порушеннями мовлення (Рібцун Ю. В., 2018), програма з корекційно-розвиткової роботи «Корекція розвитку» для підготовчих, 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з тяжкими порушеннями мовлення (Трофименко Л.І., Куравська Л.С., 2018), програма з корекційно-розвиткової роботи «Розвиток мовлення» для підготовчих, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей із затримкою психічного розвитку (І.М. Омельченко, Л.О. Федорович, 2016), програма з корекційно-розвиткової роботи «Розвиток мовлення» для підготовчого, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для сліпих дітей та дітей зі зниженим зором (Скринникова С. В., Соляник Л. Д., 2016), «Розвиток слухового сприймання та формування вимови» для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями слуху (Федоренко О.Ф., Зганяйко І. Ф., 2018).

Розглянемо завдання з формування діалогічного мовлення в чинних корекційно-розвивальних програмах для дітей з особливими освітніми потребами.

У програмно-методичному комплексі Л. І. Трофименко «Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення» (2013) підкреслюється, що у дітей з мовленнєвими порушеннями комунікативні уміння і навички формуються в недостатньому обсязі і якості, а процес їх формування відбувається у більш пізні терміни, ніж у дітей із звичним перебігом мовлення. Недоліки у формуванні мовних засобів подовжений час не дозволяють таким дітям активно включатися у мовленнєве спілкування та гальмують їх емоційно-психологічний розвиток. За даними спеціальної літератури, проведеного педагогічного експерименту, у старших дошкільників із ЗНМ наявні специфічні утруднення у формуванні зв'язного мовлення: недостатнє вміння відображати причинно-наслідкові зв'язки між подіями, вузьке сприймання дійсності, нестача мовленнєвих засобів, труднощі, що з'являються при плануванні зв'язного вислову.

У старшому дошкільному віці у дітей із ЗНМ формування мовних засобів зв'язного висловлювання спрямоване на удосконалення та розвиток сприймання зв'язного мовлення, його розуміння (мовленєвосприймальна ланка) та на формування навички самостійного мовлення у процесі відповідей на запитання, складання висловлювань з опорою на наочність та без неї (мовленєвовідтворювальна ланка). Одже, ефективність корекційного навчання забезпечується послідовним розвитком зв'язних форм мовлення за двома векторами: від діалогічних до монологічних, від репродуктивних до продуктивних (творчих) форм.

Удосконалення навички діалогічного мовлення відбувається у процесі предметно-практичної діяльності у формі діалогу, запитань, підказок та без таких на спеціальних заняттях та поза ними у ігровій формі [7].

Визначено завдання корекційно-розвивальної роботи з розвитку мовлення: розвиток імпресивного та експресивного мовлення, формування мовних засобів зв'язного висловлювання, удосконалення навички діалогічного мовлення у процесі предметно-практичної діяльності та на спеціальних заняттях, формування уміння самостійної постановки запитання.

Очікувані результати корекційно-розвивальної роботи з розвитку мовлення:

- уміє уважно слухати і сприймати звернене мовлення у формі діалогу;
- розуміє звернене мовлення: запитання, прохання;
- уміє відповідати на запитання різного змісту;
- уміє продовжувати, доповнювати відповіді інших людей;
- уміє самостійно звертатись із запитанням, проханням до дорослих та однолітків з дотриманням мовленнєвого етикету та правил норм поведінки;
- володіє навичкою складання простих та складних речень за питанням, демонстрацією дій, за сюжетною картинкою;

- контролює власні висловлювання та інших;
- володіє навичкою вести діалог описового характеру або сюжетного;
- уміє використовувати невербальні засоби спілкування: міміка, жести [7, с.49].

Програма "Корекційно-розвиткова робота з дітьми із загальним та фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення", авторами якої є І. В. Кравцова, Л. Л. Стахова (2020) — це програма корекційно-розвиткової роботи з дітьми старшого дошкільного віку шостого (сьомого) року життя розрахована на роботу з дітьми із загальним недорозвиненням мовлення, які продовжують навчання та виховання в логопедичній групі (2й та 3й роки навчання), або з дітьми, які мають фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення (1й рік навчання).

Формування та вдосконалення діалогічного мовлення у дітей старшого дошкільного віку в програмі представлено в наступній послідовності.

Старший дошкільний вік. I період (вересень, жовтень, листопад).

- Виховання активної довільної уваги до мовлення, вдосконалення вміння вслуховуватися до зверненого мовлення, розуміти зміст і помічати помилки у власному мовленні та у мовленні іншої особи.

- Удосконалення діалогічного мовлення. Закріплення вміння ставити запитання, відповідати на запитання реченнями з 2–4 слів. Формування активної позиції дитини в діалозі. Закріплення вміння добирати першу фразу діалогу (вітання, подяка, вибачення, запитання, прохання, повідомлення), вислуховувати співрозмовника до кінця.

- Формування вміння складати прості речення за сюжетною картиною за допомогою навідних запитань.

- Розвиток пояснювального мовлення, спонукання дітей до міркування. [2, с.58]

II період (грудень, січень, лютий).

- до попередніх пунктів додається формування вміння переказувати добре знайомі казки та невеликі тексти з 5-7 речень за допомогою навідних запитань, за планом (з наочною опорою). [2, с.68]

III період (березень, квітень, травень).

- до попередніх пунктів додається формування вміння переказувати добре знайомі казки та невеликі тексти з 5-10 речень за допомогою навідних запитань, за планом (з наочною опорою). [2, с.78]

У програмі з корекційно-розвиткової роботи «Розвиток мовлення» для підготовчих, 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з інтелектуальними порушеннями (автор: О.С.Хайдарова, укладач: Г.О.Блеч, 2018) запропоновано корекційну роботу проводити у наступних напрямках, по-перше, робота над створенням передумов мовленнєвого розвитку, по-друге – над розвитком основних функцій мовлення.

Завдання програми визначені наступні:

-Активізація мовленнєвої і пізнавальної діяльності.

-Розвиток та корекція пізнавальної сфери дитини.

-Формування комунікативної діяльності.

-Розвиток та корекція мовлення дитини.

-Розвиток загальної та артикуляційної моторики.

Через неоднорідність пізнавальних можливостей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, матеріал програми важко регламентувати часовими рамками за семестрами та роками навчання. Заняття з розвитку мовлення плануються з урахуванням необхідності багаторазового повторення матеріалу з поступовим включенням нових елементів до попередньо засвоєних вмінь. В залежності від індивідуальних можливостей учнів темп вивчення матеріалу уповільнюється або прискорюється, стосовно конкретного учня або підгрупи учнів. [4]

Програма з корекційно-розвиткової роботи «Корекція розвитку» для підготовчих, 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з тяжкими порушеннями мовлення Рібцун Ю. В. (2018) представляє виокремлений напрям корекційно-розвивальної роботи «Мовленнєвий розвиток». Виділення цього напрямку обумовлене важливістю мовленнєвої діяльності як головного інструменту пізнання світу та комунікації, що, своєю чергою, неможливе без відповідних засобів. В програмі з корекційно-розвиткової роботи такі засоби об'єднані у певні системи, або коди (К.), що дозволяє формуватися «чуттю мови». Молодшим школярам з ООП для адекватного спілкування та

повноцінної соціалізації необхідно засвоїти правила поєднання звуків (фонем) у певні послідовності (фонематичний К.), постійно збагачувати свій словниковий запас (лексичний К.), володіти засобами словозміни та словотворення (морфологічний К.), розуміти та застосовувати граматичні правила поєднання слів у фразу (синтаксичний К.). Водночас у репрезентованих програмах неможливо виділити цей напрям, адже він наскрізною лінією проходить по всіх складових корекційно-розвивальної роботи, що і підкреслює цінність авторської розробки для компенсації порушень мовленнєвого розвитку. [5]

Програма з корекційно-розвиткової роботи «Корекція мовлення» для підготовчих, 1-4 класів закладів загальної середньої освіти для дітей з тяжкими порушеннями мовлення (автори: Трофименко Л.І., Куравська Л.С., 2018) містить в собі розділ «Корекція зв'язного мовлення» [8, с.56].

Діалогічне мовлення (діалог) автори програми визначають як первинну за походженням форму зв'язного мовлення; розмову двох або декількох людей.

Метою корекційної роботи з формування діалогічного мовлення ставлять оволодіння дітьми навичками мовленнєвого спілкування. Щоб сформуванню у дітей певні елементарні рівні діалогічного мовлення, програмою передбачається:

- Проводити роботу спочатку над умінням дітей відповідати на запитання і ставити їх перед однокласниками, учителем; правильно, емоційно сприймати мовлення дорослих і однолітків.

- Також навчати дітей використовувати в діалогічному мовленні виразні засоби: жести, міміку, інтонації запитання, відповіді, захоплення, прохання, задоволення.

- Формування діалогічної позиції, уміння слухати і розуміти співрозмовника, привертати його увагу до себе і своєї діяльності, цікавитися співрозмовником і бути цікавим йому.

- Розвиток уміння почати розмову, привернути увагу співрозмовника, підтримувати розмову, в разі необхідності змінити тему, виявити розуміння, запитати, відповісти, порадити, побажати, погодитись чи не погодитись, завершити розмову.

- Удосконалювати навички давати повні відповіді на запитання педагога, чітко і логічно, послідовно формулювати власні запитання, висловлювати власні думки, міркування, пояснення.

Розвиток навички діалогічного мовлення:

- давати правильні, чіткі, повні відповіді на поставлені запитання;

- самостійно задавати запитання співрозмовнику;

- дотримуватись основної змістової лінії заданої у діалозі. [8]

Згідно програми з корекційно-розвиткової роботи «Розвиток мовлення» для підготовчих, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей із затримкою психічного розвитку (І.М. Омельченко, Л.О. Федорович, 2016) говоріння є різновидом мовленнєвої діяльності, що забезпечує діалогічне та монологічне мовлення, яке спрямоване до однієї особи або до необмеженої кількості осіб; має певну мету, мотив, в основі говоріння – потреба; воно є предметом думки особи, яка говорить.

Діалог як форма мовлення складається з реплік (окремих висловлювань), з ланцюга послідовних реакцій; він здійснюється у вигляді чергування звернень, питань і відповідей або у вигляді розмови (бесіди) двох чи декількох учасників мовленнєвого спілкування.

Діалог як форма мовленнєвого спілкування, спирається на спільність сприймання доквілля співрозмовниками, загальний контекст ситуації, знання предмета мовлення. У діалозі, поряд із власне мовними засобами усного мовлення, суттєву роль відіграють і невербальні компоненти – жест, міміка, а також засоби інтонаційної виразності. Зазначені особливості визначають характер мовленнєвих висловлювань у діалозі.

Структура діалогу допускає граматичну неповноту, опускання окремих елементів граматично розгорнутого висловлювання, наявність повтору лексичних елементів у суміжних репліках, вживання стереотипних конструкцій розмовного стилю (мовні «штампи»). Найпростіші форми діалогу (наприклад, репліки-висловлювання за типом ствердження або негативної відповіді).

Одиницею діалогу є тематично об'єднаний ланцюг реплік, що характеризується семантичною, структурною і смисловою закінченістю – так званою «діалогічною єдністю». Достатнє розкриття теми, смислова закінченість і структурна єдність у діалозі визначаються адекватним використанням мовних та позамовних засобів у конкретній ситуації мовного спілкування, виступають як основні критерії зв'язності розгорнутого діалогічного мовлення. [3, с.9]

Спілкування являє собою міжсуб'єктну взаємодію, яка характеризує обох суб'єктів як активних,

свідомих, здатних вільно обирати способи своїх дій, в той час як комунікація – це вплив суб'єкта на іншу людину як на об'єкт власної активності за допомогою передачі знань, відомостей, уявлень. Комунікація спрямована на передачу інформації, яка носить безособовий характер, містить фактичні знання. Відповідно до цього її структурна схема виглядає наступним чином: адресант (комунікатор, або відправник повідомлення), повідомлення (текст), адресат (одержувач повідомлення); на відміну від структурної схеми спілкування: партнер, засоби спілкування, партнер. Ці структурні схеми наочно показують принципові відмінності двох процесів комунікативного розвитку – комунікації та спілкування.[3, с.12]

Розділ «Програма з корекційно-розвиткової роботи «Розвиток мовлення» для підготовчих класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей із затримкою психічного розвитку» [3, с.20] містить декілька модулів, серед яких модуль «Говоріння».

Зміст корекційно-логопедичної роботи, що реалізує вчитель-логопед в цьому модулі представлений наступним чином.

Розвиток зв'язного мовлення (з дітьми із ЗПР, які мають ФП, ФФПМ і ЗНМ). Переказ короткого тексту за питаннями, з опорою на ілюстративне панно, із заміною картинок на слова, з додаванням фактів. Складання коротких оповідань за картиною (за планом), за сюжетною картинкою, серією картин, за виконаним малюнком, за пейзажною картиною, з використанням фланелеграфа, за навідними питаннями, за сюжетною картиною з придумуванням попередніх і наступних подій, розповіді-опису (за опорними схемами, з життєвого досвіду, за малюнком, реальним об'єктом, за зразком, за планом-схемою). [3, с.29]

Зміст роботи з розвитку мовлення, що реалізує вчитель початкових класів. Розвиток умінь послідовно та логічно викладати думки, вживати слова у властивому для них значенні, залежно від ситуації і мети висловлювання. Стимулювання висловлювання словесного ставлення до героїв і персонажів літературних творів. Використання норм українського літературного мовлення й етичних правил спілкування. Формування умінь розповідати казки, короткі оповідання та історії (з різним рівнем допомоги). Розвиток зв'язного мовлення на уроках, корекційно-розвиткових заняттях і в позаурочний час. [3, с.29]

Очікувані результати корекційно-розвиткової роботи (учень /учениця). Самостійно та з допомогою педагогів переказує текст. Володіє уміньми і навичками слухання і говоріння у різних видах діалогічного та монологічного мовлення. З допомогою педагогів послуговується уміньми і навичками зв'язного мовлення (в руслі пройдених лексичних тем). [3, с.29]

У програмі з корекційно-розвиткової роботи «Розвиток мовлення» для підготовчого, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для сліпих дітей та дітей зі зниженим зором (Скринникова С.В., Соляник Л.Д., 2016) стверджується, що більшість дітей із глибокими вадами зору мають фонетико-фонематичні порушення, у них несформовані процеси фонематичного аналізу та синтезу, невеликий словниковий запас. Часто трапляються серйозні порушення зв'язного мовлення, що обумовлено недостатнім досвідом спілкування, бідним сенсорним досвідом, а також зниженою загальною та мовленнєвою моторикою.

У спеціальній школі для дітей із вадами зору необхідно працювати над розвитком мовлення, формуванням навичок звуковимови, розвитком фонематичних процесів і звуко-буквеного аналізу і синтезу, збагаченням та уточненням словникового запасу, розвитком уваги до морфологічного складу слів та словозміни у словосполученнях, над граматичною структурою речення, правильним складанням простих і поширених речень, вживанням різних граматичних конструкцій у зв'язному мовленні, розвитком діалогічного і зв'язного мовлення, запобіганням порушення писемного мовлення. Формування навичок усного мовлення охоплює спочатку уміньми і навички аудіювання, потім уміньми і навички говоріння. Найбільшу кількість інформації людина отримує завдяки різним видам мовленнєвої діяльності, через слухання-розуміння та говоріння. Особливість розвитку мовлення в учнів початкових класів умінь слухати-розуміти полягає в тому, що на уроці все, що вимовляється, водночас і аудіюється. Формування навичок говоріння передбачає навчити дитину: відповідати на запитання, будувати діалоги за зразком, словесноописаною ситуацією, висловлювати свою думку, складати тексти-описи, розповіді, міркування, імпровізувати казки, переказувати оповідання за допомогою різних видів переказів. Користуватися мовними засобами відповідно до норм літературної вимови. [6, с.2]

У програмі реалізується робота над діалоговим мовленням у підготовчому класі за рахунок занять із зв'язного мовлення (70 годин у продовж року ; 2 години на тиждень).

До прикладу у тематичному плануванні на рік наведено наступне.

Тема: Діалог. Формування ініціативних реплік під час діалогу.

Корекційно - розвиткова спрямованість: розвиток в учнів діалогічного мовлення, культури спілкування.

Вправи: Гра «Мое перше інтерв'ю» [6, с.4]

На кінець підготовчого класу учні повинні: □

- вміти повторити за вчителем чітко і виразно;
- вміти формувати свідоме сприйняття висловлювання;
- вміти брати активну участь у бесідах з однолітками; □
- вміти самостійно контролювати власне мовлення. [6, с.5]

Програма «Розвиток слухового сприймання та формування вимови» для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями слуху (Федоренко О.Ф., Зганяйко І. Ф., 2018) розрахована на дітей, для яких збережений слух є / може бути (за умови спеціальної підтримки) основою («комунікаційним» каналом) для сприймання мовлення та формування вимови.

Програма окреслює:

-вимоги до обсягу змістового навантаження та очікувані результати корекційно-розвиткової роботи;

-перелік та пропонований зміст напрямів спеціальної педагогічної діяльності.

Програма різниться відсутністю тематичної організації матеріалу для індивідуальних занять. Це покладається на сурдопедагога, що адаптує складність, об'єм, тематику тощо відповідно до слухових, вимовних резервів учнів та їхніх особливих освітніх потреб, можливостей, вподобань, тематичного навантаження. [9, с.4]

В І циклі (1-2 клас) виділяються такі напрямки та зміст педагогічної діяльності щодо формування мовлення та розвитку слухового сприйняття:

- слова, словосполучення, фрази для організації навчальної діяльності (Сідай! Слухай мене!Ти почув? Який сьогодні день? Що ми слухали на минулому занятті? Я вмикаю запис голосу, а ти слухаєш та ін..);

- слова, словосполучення, фрази (Півень кричить: «Ку-ку-рі-ку!», Зозуля кує: «Ку-ку!»; це дзвінок на урок. Артема розбудив телефонний дзвінок. Я почув стук в двері. Це високий (низький) звук. Це дитячий/чоловічий голос. Я чую шум води. Чути шум вітру. Це повільна мелодія. Пиши з великої літери. Постав крапку та ін..);

- складоритмічний аспект мовлення (складосполучення, дво-, трискладові, чотирискладові слова: тато, лапа, ТаТаТа, школа, дівчинка та ін..; словосполучення, вірші, текст пісень);

- інтонаційні відтінки мовлення, що відображають емоції чи стан людини («Ого!», «Ой!», «Ой-ой-ой!», «Ха-ха-ха!», «Кахи-кахи!» та ін..; розповідні, питальні, спонукальні в розмовному темпі);

- тексти (3-7 простих речень) близькі за змістом досвіду дітей, казки. [9, с.8]

Аналізуючи програми хочемо зазначити, що у комплексних освітніх програмах, таких як «Дитина», «Впевнений старт», «Українське дошкілля» поділ навчального матеріалу відбувається лише за віковим критерієм. У спеціальних програмах поділ навчального матеріалу відбувається за віковим та онтогенетичним критеріями та тривалістю навчання (1-й, 2-й, 3-й рік) з урахуванням зони найближчого розвитку (за Л.Виготським) дитини з ТПМ.

В програмно-методичному комплексі «Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення» основним завданням з формування діалогічного мовлення постає удосконалення навички діалогічного висловлювання у процесі предметно-практичної діяльності у формі діалогу, запитань, підказок та без таких на спеціальних заняттях та поза ними у ігровій формі.

Програма «Корекційно-розвиткова робота з дітьми із загальним та фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення» серед завдань щодо формування діалогічного мовлення виділяє закріплення вміння ставити запитання, відповідати на запитання реченнями з 2–4 слів, формування активної позиції дитини в діалозі, закріплення вміння добирати першу фразу діалогу (вітання, подяка,

вибачення, запитання, прохання, повідомлення), вислуховувати співрозмовника до кінця.

Через неоднорідність пізнавальних можливостей дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, завдання з формування діалогічного мовлення в програмі з корекційно-розвиткової роботи «Розвиток мовлення» для підготовчих, 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з інтелектуальними порушеннями окремо не виділяються, а лише робиться акцент на розвитку комунікативної функції вихованців.

Програма з корекційно-розвиткової роботи «Корекція розвитку» для підготовчих, 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з тяжкими порушеннями мовлення вибудовує свої завдання на основі формування кодів (відповідних мовленнєвих систем), серед яких діалог та діалогічне мовлення не виділяються.

Метою корекційної роботи з формування діалогічного мовлення є оволодіння дітьми навичками мовленнєвого спілкування. В програмі з корекційно-розвиткової роботи «Корекція мовлення» для підготовчих, 1-4 класів закладів загальної середньої освіти для дітей з тяжкими порушеннями мовлення зазначається, щоб сформувані у дітей певні елементарні рівні діалогічного мовлення, передбачається проводити роботу спочатку над умінням дітей відповідати на запитання і ставити їх перед однокласниками, учителем; правильно, емоційно сприймати мовлення дорослих і однолітків; навчати дітей використовувати в діалогічному мовленні виразні засоби (жести, міміку, інтонації).

Програма з корекційно-розвиткової роботи «Розвиток мовлення» для підготовчих, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей із затримкою психічного розвитку спирається на розуміння діалогу як спільності сприймання довкілля співрозмовниками, загального контексту ситуації, знання предмета мовлення.

Вміння формувати свідоме сприйняття висловлювання; брати активну участь у бесідах з однолітками; самостійно контролювати власне мовлення є основними завданнями корекційної роботи із зв'язним мовленням програми з корекційно-розвиткової роботи для підготовчого, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для сліпих дітей та дітей зі зниженим зором.

Основний акцент на слухове сприйняття, розуміння простих словесних конструкцій та комунікацію зроблено в програмі «Розвиток слухового сприймання та формування вимови» для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями слуху.

Результати дослідження. Аналізуючи спеціальні програми бачимо, що діти з вадами психофізичного розвитку мають труднощі з опануванням більшості мовленнєвих компетенцій, серед них діалогічна.

У дітей із тяжкими порушеннями мовлення комунікативні уміння та навички у достатньому обсязі та якості спонтанно не формуються і процес їх формування відбувається на більш пізніх етапах. Дефіцит мовних засобів не дозволяє цим дошкільникам активно використовувати мовленнєве спілкування.

Головним завданням спеціального навчання діалогічного мовлення представлено оволодіння дітьми вмін та навичок мовленнєвого спілкування, мовленнєвої інтенції та мовного етикету.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Відповідно до завдань, що поставлені у освітніх програмах щодо формування діалогічного висловлювання у дітей старшого дошкільного віку сформовані критерії оцінки діалогічної компетентності дітей старшого дошкільного віку з тяжкими мовленнєвими порушеннями: оцінка невербальних компонентів висловлювання та оцінка вербальних компонентів висловлювання.

Показниками до оцінки невербальних компонентів представлено: смислова адекватність, лексико-граматичне оформлення висловлювання, самостійність висловлювання.

Показниками до оцінки вербальних компонентів представлено: оцінка оптико-кінестичної системи та просодичної сторони мовлення.

Отже, перспективу подальших досліджень вбачаємо у глибшому вивченні формування діалогічного висловлювання, із врахуванням зазначених критеріїв оцінки, у дітей із тяжкими порушеннями мовлення.

Постає необхідність в розробці програми формування діалогічної компетентності дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення.

Список використаних джерел:

1. **Концепції стандарту спеціальної освіти дітей дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого**

- розвитку. *Дефектологія*. 2002. № 1. С. 2-7. 2. **Кравцова І. В., Стахова Л. Л.** (2020). Програма "Корекційно-розвиткова робота з дітьми із загальним та фонетико-фонематичним недорозвиненням мовлення". Тернопіль : Мандрівець, 80 с. 3. **Омельченко І.М., Федорович Л.О.** (2016). Програма з корекційно-розвиткової роботи «Розвиток мовлення» для підготовчих, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей із затримкою психічного розвитку. Київ, 187 с. 4. **Програма з корекційно-розвиткової роботи "Розвиток мовлення" для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з інтелектуальними порушеннями** https://docs.google.com/document/d/1uXE_Y9uh4PYflzeznc8zuLgllb060gRJoa8RzW6sPyU/edit?tab=t.0 5. **Рібцун Ю.В.** (2018). Програма з корекційно-розвиткової роботи «Корекція розвитку» для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей з тяжкими порушеннями мовлення. Київ, 83 с. 6. **Скринникова С. В., Соляник Л. Д.** (2016). «Розвиток мовлення». Програма з корекційно-розвиткової роботи для підготовчого, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для сліпих дітей та дітей зі зниженим зором. Харків, 18 с. 7. **Трофименко Л.І.** (2013). Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ: Програмно-методичний комплекс. 108с. 8. **Трофименко Л.І., Куравська Л.С.** Програма з корекційно-розвиткової роботи «Корекція мовлення» для 1-4 класів закладів загальної середньої освіти для дітей з тяжкими порушеннями мовлення. <https://docs.google.com/document/d/1iD4VdU-mUFgJHvUKqFzdusEsL-kSquAh7JNoK7xZ7w/edit?tab=t.0> 9. **Федоренко О.Ф., Зганяйко І.Ф.** (2018). Розвиток слухового сприймання та формування вимови» для 1-4 класів спеціальних закладів загальної середньої освіти для дітей із порушеннями слуху. Київ, 18 с.

References

1. Kontseptsii standartu spetsialnoi osvity ditei doshkilnoho viku z porushenniamy movlennievoho rozvytku. Defektolohiia. 2002. № 1. S. 2-7. 2. Kravtsova I. V., Stakhova L. L. (2020). Prohrama "Korektsiino-rozvytkova robota z ditmy iz zahalnym ta fonetyko-fonematychnym nedorozvynenniam movlennia". Ternopil : Mandrivets, 80 s. 3. Omelchenko I.M., Fedorovych L.O. (2016). Prohrama z korektsiino-rozvytkovoi roboty «Rozvytok movlennia» dlia pidhotovchykh, 1-4 klasiv spetsialnykh zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv dlia ditei iz zatrymkoiu psykhichnoho rozvytku. Kyiv, 187 s. 4. Prohrama z korektsiino-rozvytkovoi roboty "Rozvytok movlennia" dlia 1-4 klasiv spetsialnykh zakladiv zahalnoi serednoi osvity dlia ditei z intelektualnymy porushenniamy https://docs.google.com/document/d/1uXE_Y9uh4PYflzeznc8zuLgllb060gRJoa8RzW6sPyU/edit?tab=t.0 5. Ribtsun Iu.V. (2018). Prohrama z korektsiino-rozvytkovoi roboty «Korektsiia rozvytku» dlia 1-4 klasiv spetsialnykh zakladiv zahalnoi serednoi osvity dlia ditei z tiazhkymy porushenniamy movlennia. Kyiv, 83 s. 6. Skrynnykova S. V., Solianyk L. D. (2016). «Rozvytok movlennia». Prohrama z korektsiino-rozvytkovoi roboty dlia pidhotovchoho, 1-4 klasiv spetsialnykh zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv dlia slipykh ditei ta ditei zi znyzhenym zorom. Kharkiv, 18 s. 7. Trofymenko L.I. (2013). Korektsiine navchannia z rozvytku movlennia ditei starshoho doshkilnoho viku iz ZNM: Prohramno-metodychnyi kompleks. 108s. 8. Trofymenko L.I., Kuravska L.S. Prohrama z korektsiino-rozvytkovoi roboty «Korektsiia movlennia» dlia 1-4 klasiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity dlia ditei z tiazhkymy porushenniamy movlennia. <https://docs.google.com/document/d/1iD4VdU-mUFgJHvUKqFzdusEsL-kSquAh7JNoK7xZ7w/edit?tab=t.0> 9. Fedorenko O.F., Zghaniaiko I.F. (2018). Rozvytok slukhovoho sprymannia ta formuvannia vymovy» dlia 1-4 klasiv spetsialnykh zakladiv zahalnoi serednoi osvity dlia ditei iz porushenniamy slukhu. Kyiv, 18 s.

SAVINOVA N., NEZDATNA A. TASK FOR FORMATION OF DIALOGICAL SPEECH IN CHILDREN OF ELDERLY PRESCHOOL AGE WITH SEVERE SPEECH DISORDERS IN CURRENT CORRECTIVE AND DEVELOPMENTAL PROGRAMS IN UKRAINE.

The purpose of the article is to consider current correctional and developmental programs for the purpose of representing the formation of dialogic competence in children with special educational needs. A detailed analysis of current correctional and developmental programs and programs for the upbringing, training and development of children of senior preschool age regarding the presence of tasks for the development of dialogic competence allows us to state that they present in detail tasks for the development of phonetic, lexical, grammatical, dialogic speech, monologue speech, coherent speech, reflecting the uniqueness of the contingent of children, with a normal level of speech development - according to the age principle, with general speech underdevelopment - according to the level of speech development. At the same time, each program

presents generalized indicators of the volume of knowledge, skills and abilities that a child of senior preschool age must master, and general tasks regardless of the individual typological characteristics of children, the level of formation of speech knowledge, skills and abilities, etc.

There are no methodological recommendations for correctional and educational programs on the formation of dialogical competence in children with various speech disorders. In the program-methodological complexes that define the main tasks for the development of children's speech in general preschool educational institutions, despite the rather detailed content of the work on the development of speech competence, the attention of educators to the work on the correction of dialogical competence in children with severe speech disorders is rather superficially, in passing, and there are no methodological recommendations.

Keywords: inclusion, special education, speech competence, dialogue.

DOI: <https://doi.org/10.31392/UDU-nc.series19.2025.49.21>

УДК 378

Н. В. Савінова

sonata16@i.ua

<https://orcid.org/0000-0003-2617-8221>

К. М. Карпенко

nikkatmail@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0004-1877-6277>

ЦИФРОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ-ЛОГОПЕДА ЯК ПОКАЗНИК ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ВИКЛИКАХ

У статті представлено аналіз психолого-педагогічної літератури та нормативно-правових документів з метою уточнення сутності поняття цифрової компетентності та визначення її змісту в діяльності вчителя-логопеда. Цифрова компетентність розглядається авторами як критерій професійної ідентичності фахівця, який відображає готовність вчителя-логопеда ефективно працювати в умовах цифрового освітнього простору, відповідати сучасним вимогам та темпам розвитку технологій, займатись саморозвитком, проявляти активну позицію щодо інновацій у навчальному процесі. У статті узагальнено та охарактеризовано ключові напрямки цифрової компетентності вчителя-логопеда до яких відносяться інформаційно-ресурсна грамотність, комунікація та цифрова етика, розробка та адаптація контенту, безпека та доброчесність, цифровий менеджмент та організація.

Ключові слова: цифрова компетентність, вчитель-логопед, професійна ідентичність, професійна підготовка.

Постановка проблеми. Суспільство – це складна та динамічна система, яка постійно перебуває у неперервному процесі змін і трансформацій. Умови швидкого технологічного прогресу, нові глобалізаційні зміни, сучасні екологічні виклики та інші фактори впливають на всі аспекти його існування, формуючи нову основу людських цінностей та орієнтацій. Сьогодні перед державою постають нові виклики та завдання, пов'язані із нагальною потребою перебудови та модернізації існуючої системи освіти, яка відповідала б сучасним потребам і вимогам суспільства. У Стратегічному плані діяльності Міністерства освіти і науки України до 2027 року зазначається, що «нам недостатньо зробити «косметичний ремонт» системи освіти і науки. Нам потрібно трансформувати її» (Освіта переможців, 2024). Основною метою даної трансформації є орієнтація на людину, її потреби та цінності.